

Mü'eyyed ve el-Ceride gazetelerine yazılar yazdı. II. Meşrutiyet'in ilânına kadar Mısır'da kaldı. Daha sonra Suriye'ye döndü ve Hama'dan milletvekili seçildi.

Meclis-i Meb'ûsan'da kısa zamanda, Arap vilâyetlerini (sancaklarını) temsil eden ve sayıları altmışla doksan arasında değişen mebuslar topluluğunun önderi durumuna geldi. Özellikle 1913'ten itibaren sayıları gittikçe artan Arap parlamenterlerin hemen hepsi Araplık davası güdüyor ve gizli açık kurulan Arap cemiyetlerinde çalışıyorlardı. Zehrâvî de 1909'da İstanbul'da kurulan el-Müntedâ'l-edebî adlı cemiyetin kurucuları arasında yer aldığı gibi gizli programının hazırlanmasında da rol oynadı. Arap öğrencilere yardım maksadıyla kurulan bu cemiyetin asıl amacı, İstanbul'da öğrenim gören Arap gençlerini bir araya toplamak, bunlara milliyetçilik ve bağımsızlık fikirlerini aşılamak. Hatta İstanbul'a gelen bütün öğrencilerin bu cemiyete girmeleri ve Zehrâvî'nin çıkardığı el-Hadâre (1910) gazetesinin Arap gençleri tarafından okunması için bazı tedbirler bile alındı. Zehrâvî ayrıca, doğrudan doğruya Arap istiklâli için çalışmak üzere 1909'da kurulan ilk gizli teşkilât olan Kahtâniyye Cemiyeti'nin kurucuları arasında da yer aldı. Arap bağımsızlığı amacına, halifeliğin Araplar'a geçmesi şartını da ekleyen bu gizli teşkilât el-Fetât (1909), el-Ahd (1913) ve el-Lâ-merkeziyye (1912) gibi ihtilâlcî cemiyetlerin kuruluşunda da öncülük etti.

Zehrâvî ve cemiyet üyesi arkadaşları daha çok adem-i merkeziyetçi muhalefet partilerine yakınlık gösterdiler. Bu yüzden Zehrâvî, 1911'de İttihat ve Terakki'ye karşı kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın kurucu üyeleri arasında yer aldı ve partinin başkan vekilliğine getirildi. Gazetesinde başta İttihatçılar ve Ziya Gökalp olmak üzere, Türkçüler

aleyhine yazılar yazdı. Zehrâvî'nin, İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefeti gittikçe arttıran yayınlarının tesiri parlamentoya da yansdı. Arap mebuslar Türkler'den çok hristiyan gruplara yakınlık göstererek Arap bağımsızlığı için kurulan dernekleri destekliyorlardı. Arap meselesi 1911'de açıkça tartışılır hale gelmişti. Arap milletvekilleri bölgelerinin ayrı ayrı ele alınması, Arap davasının bütün olarak tanınması lehinde konuşmalar yapıyorlardı.

Zehrâvî, 1912'de Mısır'da kurulan el-Lâ-merkeziyye Cemiyeti başkanlığına getirildi. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'yla birlikte hareket eden bu cemiyetin gizli toplantılarını yönetti. el-Müntedâ Cemiyeti başkanı Abdülkerim el-Halîl'i Hürriyet ve İtilâf Fırkası genel sekreterliğine ve Suriye genel müfettişliğine tayin ettirdi. Diğer İtilâf Fırkası üyeleriyle birlikte Suriye'yi dolaşarak konferanslar veren Abdülkerim el-Halîl buralarda partinin şubelerini açtı. Daha sonra İtilâf Fırkası kapatılınca bu şubeler el-Lâ-merkeziyye'nin şubeleri haline geldi. Zehrâvî, 1913'te Paris'te toplanan Arap Kongresi'ne el-Lâ-merkeziyye'nin delegesi sıfatıyla katıldı ve kongreye başkanlık etti. Bu arada, İzzet el-İbâz'ın Arap istiklâl teşebbüsüne vakfettiği emlakın mütevelliliğini de aldı. Bu sırada Arap bölgelerinde bulunan Türk memurlarının Arap memurlarla değiştirilmesi fikri gazetelerde yazılmaya başlamıştı. Hatta Abdülkerim el-Halîl, el-Müntedâ Cemiyeti üyelerinden ve kendi adamlarından seçtiği kimselerin isimlerinin yer aldığı listeyi Dahiliye ve Maarif nazırlarına verdi. Bu listede Zehrâvî'nin nazırlığa ve âyan üyeliğine tayin edilmesi de isteniyordu. el-Lâ-merkeziyye, hükûmet içinde Arap davasını desteklemesi için Zehrâvî'nin âyan üyeliğini oy birliği ile onayladı.

Zehrâvî gibi Arap milliyetçilerinin çeşitli görevlere getirilmek suretiyle taltif edilmeleri, onları aynılıkçı faaliyetlerden vazgeçirmede. Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Balkan savaşlarından dolayı en buhranlı günlerini yaşadığı bir dönemde onlar Batılı emperyalist devletlerin işine yarayacak davranışlara giriştiler. I. Dünya Savaşı'nın çıkışını sevinçle karşılayan bazı Arap milliyetçileri, daha savaştan önce Fransa ve İngiltere'den aldıkları vaadlere kanarak Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya karar verdiler. Savaş başlayınca İstanbul'dan Kahire'ye giderek el-Lâ-merkeziyye Cemiyeti için

de çalışmalarına devam ettiler. Cemiyet artık adem-i merkeziyetle yetinmeyip bağımsızlık için faaliyetlerine açıkça devam etti. Sömürgeci Batı devletlerinin birtakım vaadleriyle aldatılarak çeşitli yerlerde isyanlar çıkardılar. Bu yüzden Suriye'de Âliye Dîvân-ı Harb-i Örfîsi kurularak bu ihanetleri yapanlar yargılandı. Abdülhamîd ez-Zehrâvî de bu mahkeme tarafından idama mahkûm edildi.

Zehrâvî'nin el-Fıkh ve't-taşavvuf (taşavvuf ve fıkhnın mahiyeti hakkında üç risâle, Mısır 1319/1901) ile Hadice Ümmü'l-mü'minîn (Kahire 1927) adında iki eseri yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Âliye Dîvân-ı Harb-i Örfîsinde Tedktk Olu-nan Mes'ele-i Siyâsiyye Hakkında İzâhât, İstanbul 1332; İzâhât 'ani'l-mesâ'ili's-siyâsiyye elletî cerâ tedkîkuhâ bi-Dîvânî'l-harbi'l-'urfî bi 'âliye (trc. Ahmed Cemâl Paşa), Beyrut 1334; Philip Di Terrâzi, Târîhu's-sahâfeti'l-'Arabîyye, Beyrut 1914, III, 28; 1933, IV, 360-362; Ziriklî, el-A'lâm, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 57; Kehhâle, Mu'cemül-mü'ellifîn, Dimaşk 1376-80/1957-61, V, 104-105; Cevdet er-Rikâbî—Cemil Sultan, el-İrsû'l-fikrî li'l-muşlihi'l-ictimâ'î 'Abdülhamîd ez-Zehrâvî, Dimaşk 1962; Şemsüddin er-Rifâi, Târîhu's-sahâfeti's-Sûriyye, Kahire 1969, I, 218-219, 236-237, 256, 269; Vecih Kevserânî, Veşâ'îku'l-mü'temeri'l-'Arabîyyi'l-evvel 1913, Beyrut 1980; Abdülazîz ed-Dürî, et-Tekvînü't-târîhi li'l-üm-meti'l-'Arabîyye, Beyrut 1984; Tanık Zafer Tuna-yâ, Türkiye'de Siyasal Partiler, İstanbul 1984, I, 599-611.

AHMED FAHD BEREKET EŞ-ŞEVÂBİKE

ABDÜLHAY b. AHMED

(عبدالحی بن احمد)

(bk. İBNÜ'L-İMÂD).

ABDÜLHAY CELVETİ

(ö. 1117/1705)

Tanınmış Celvetî şeyhi,
vâiz ve mutasavvif-şair.

Abdülhamid
ez-Zehrâvî

Celvetiyye tarikatı şeyhlerinden Saçlı İbrâhim Efendi'nin oğludur. Edirne'de doğdu, babasının yanında yetişti. Tarikat âdâbını ondan öğrenerek tahsiline devam etti. Bir müddet sonra hilâfet* aldı ve Rumeli Çirmen sancağındaki bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Akçakızanlık kazasında Alâeddin Efendi Zâviyesi şeyhliğine getirildi. Edirne Sultan Selim (Selimiye) Camii vâizi olan babasının 1660'ta vefatı üzerine, bu caminin vâizliğiyle tekke şeyhli-

ğine tayin edildi. Bu görevlerde uzun müddet kaldıktan sonra 1686'da İstanbul Kadırga'daki Sokullu Mehmed Paşa Zâviyesi'nin, Kadızâde Mahmud Efendi'den boşalan şeyhliğine tayin edildi. İki yıl sonra Eminönü Vâlide Camii (Yenicami) vâizliğine getirildi. 1691'de Selâmi Ali Efendi'nin vefatı üzerine, Üsküdar'daki Aziz Mahmud Hüdâyî âsitânesine şeyh oldu. Bu vazifesi on dört yıldan fazla devam etti. 29 Receb 1117 (16 Kasım 1705) Pazartesi günü vefat etti. *Tefsîr-i Ba'z-ı Süver-i Kur'âniyye* adlı eserine müstensih tarafından ilâve edilen bir kayıttan (İÜ Ktp., TY, nr. 2201, vr. 117^a) yetmiş altı yaşında öldüğü anlaşılmaktadır. Adı geçen âsitâne civarındaki Halil Paşa Türbesi'ne, Halil Paşazâde Mahmud Bey'in yanına defnedildi.

Abdülhay Efendi, tasavvufi sahada-ki ilmî seviyesi ve şahsiyetiyle Celvetiyye

ye tarikatının önde gelen şeyhlerinden biri olmuştur. Çeşitli el yazması güfte mecmualarında görülen manzumeleri onun iyi bir şair olduğunu ortaya koymaktadır. Abdülhay mahlası ile yazdığı ilâhilerinin büyük kısmı birçok müşikşinas tarafından bestelenmiştir. Tasavvuf edebiyatında Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî ve Niyâzî-i Mısırî gibi şiiirlerine en çok beste yapılmış birkaç şairden biri olmasına rağmen, henüz bir divanına rastlanmamıştır. Arap şairi Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı *Kaşîde-i Bürde'sini* nazmen tercüme etmiş (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3213), *Fethu'l-beyân li-huşûl'in-naşri ve'l-fet-hi ve'l-emân* adlı Arapça eserinde (Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 34) Feth sûresini, *Tefsîr-i Ba'z-ı Süver-i Kur'âniyye* adıyla kayıtlı (İÜ Ktp., TY, nr. 2201) Türkçe eserinde ise Meryem, Yâsîn, Feth, Rahmân, Nebe', Nâzi'ât, Abe-se, Tekvîr, İnfitâr, Mutaffîfîn, Kevser sûrelerini tefsir etmiştir. Ayrıca *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı bir küçük risâlesi vardır (İÜ Ktp., TY, nr. 9771, vr. 23^b-26^a). *Sefîne'de Şerh-i Gazel-i Hazret-i Hüdâyî* adlı bir diğer eserinden bahsediliyorsa da bu eserin nüshalarına rastlanmamıştır. Müstakimzâde, *Mecmûa'sının* sonundaki "Besteciler Fihristi"nde onun ismini zikretmekte, ancak Abdülhay Efendi'nin zamanımıza ulaşan bir müşiki eseri bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Safâyî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 227^b-228^a; Şeyhî, *Vekâyü'l-fuzalâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 731, s. 499; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 462-463; Hasib-i Üsküdarî, *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 620, vr. 9^a, 20^b; Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1375, vr. 24^a; a.mlf., *Hadîkatü'l-cevâmî*, İstanbul 1281, II, 199; Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlâhiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 147^a; *Sicill-i Osmânî*, III, 307; Ahmed Bâdi Efendi, *Ri-yâz-ı Belde-i Edirne*, Beyazıt Devlet Ktp., TY, nr. 10392, s. 303-304; Mehmed Şükrî, *Silsile-nâme*, Üsküdar Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 1098, vr. 14^{ab}, 15^a; a.mlf., *Mecmûa-i İlâhiyyât* (İsmail E. Erünsal Özel Kütüphanesi), s. 53; Rifat Osman, *Edirne Rehnûmâsı*, Edirne 1336, s. 105; Osmanlı Müellifleri, I, 125-126; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 21; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul, ts., I, 227-229; a.mlf., *Antoloji*, İstanbul 1942, I, 54; Cemâleddin Server Revnakoğlu, *Revnakoğlu Arşivi*, Di-van Edebiyatı Müzesi, B, 160; H. Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, İstanbul 1982, s. 262-263; "Abdülhay Celvetî", *TDEA*, I, 19-20.

NURİ ÖZCAN

ABDÜLHAY HÂCE

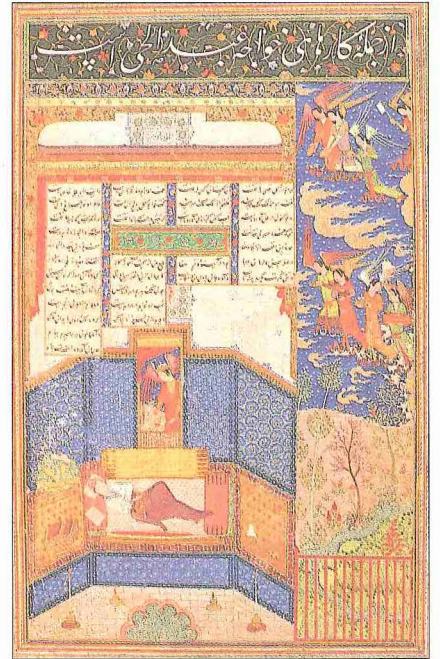
(عبدالحی خواجه)

XIV. yüzyılın ikinci yarısıyla
XV. yüzyılın başlarında yaşayan
minyatür ressamı.

Celâyîrî Sultanı Üveys b. Hasan'ın (1356-1374) himayesinde yetişmiş, bir rivayete göre bu sanatkâr hükümdar tarafından bizzat yetiştirilmiştir. Aynı zamanda edip, şair ve bir araştırmacı olan Afgan Şahi Dost Muhammed'in belirttiğine göre, ustası Sultan Üveys'in nakkaşbaşısı Üstad Şemseddin'dir ve Sultan Ahmed b. Üveys'in sarayında da birlikte çalışmışlardır. 1393'te Timur'un Bağdat'ı ele geçirmesi üzerine Semerkant'a götürülen Abdülhay Hâce, hayatının sonuna kadar orada kalmış ve Timur'un sarayını duvar resimleriyle süslemiştir.

Sanatçının üslubu ve yaptığı tasvirler konusunda açıklamalar yapan Dost Muhammed, onun Sultan Ahmed b. Üveys'in de yardımıyla, mürekkep çizimleri ve fırça resimleri ihtiva eden bir *Ebû Sa'îdnâme* nüshası hazırladığını bildirmekte ise de söz konusu eser bugüne kadar gelememiştir. Eserlerinin bugüne gelemeysiine, resim yapmanın

Behrâm Mirza Albûmü'nden tezhibi Abdülhay Hâce'ye atfedilen minyatürlü bir sayfa (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 2154, vr. 20^b)

Abdülhay Celvetî'nin *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı eserinden bir sayfa (İÜ Ktp., TY, nr. 9771, vr. 23^b)

